

Molnárné Mayer Mária

Mutatvány Pesty Frigyes Bihar megyei Helynévgyűjtéséből

Pesty Frigyes (1823—1889), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja a múlt században szórványosan végzett helynévgyűjtések tapasztalataiból indult ki, amikor 1864-ben az ország minden településére kiterjedő kutatást kezdeményezett. A temesvári születésű történész egész munkássága során nagy jelentőséget tulajdonított a helyneveknek,¹ olyan forrásanyagként tekintette ezeket, amelyek mind a történelem, mind a nyelvészet számára fontos adatokat rejtenek. A korábbi próbálkozások tapasztalatai alapján rájött arra, hogy a gyűjtést egységes szempontok alapján, az ország egész területén, azonos időben kell elvégezni. Azt is szükségesnek látta, hogy az adatgyűjtők személyiségéből, felkészültségéből, szorgalmából adódó különbségeket eltüntesse, ezért egy igen körültekintő kérdőívet dolgozott ki, és kitöltésére utasítást fogalmazott. Az országos gyűjtést a meglévő közigazgatás rendszerében működő intézmények: város, mezőváros, falu, a hozzájuk tartozó puszták, erdők, vizek hálózatán keresztül tartotta kivitelezhetőnek. A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, a Századok szerkesztősége jóváhagyásával hivatalos úton a Belügyminisztérium és a megyei szervek támogatásával mintegy 60 000 példányban küldte szét helynévkutatási kérdőívet, és a kitöltési utasítást. Bár a felkérésnek nem minden község tett eleget, némelyik olyan gyenge anyagot küldött vissza, hogy Pesty az adatközlés megisméltésére szólította fel (pl. Kaba), mégis felbecsülhetetlen értékű helynévanyag gyűlt össze. Pesti öt kötetben kívánta megjelentetni a gyűjtés eredményét. Tervei szerint a gyűjtés történetének, módszerének bemutatása után a helyneveknek, mint történeti forrásoknak jelentőségét kívánta elemezni, végül értékelte volna az összegyűlt anyagot. Sajnos munkájának csak egy kötete készült el,² tervei megvalósításában megakadályozta a halál.

Az összegyűjtött hatalmas anyag megyénként rendszerezve ma az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található.³ Jelentősége egyre inkább nyilvánvalóvá válik, amit az is bizonyít, hogy egymás után jelennek meg az ország egy-egy tájegységének helyneveit felölelő kiadványok.⁴ De egyre sürgetőbb a feladat ezt az elsőrendű forrásként értékelt, szá-

¹ *Pesty Frigyes: Helynevek és a történelem.* (Budapest, 1878.)

² *Magyarország helynevei I.* (Budapest, 1888.)

³ Országos Széchényi Könyvtár Fol. Hung. 1114.

⁴ *Pesty Frigyes* kéziratosa helynévtárából:

Tolna megye Pesty Frigyes helynévtárában = Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve II—VII. 1971—76. —

Észak-Bácska földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratosa helynévtárában. = Türr István Múzeum kiadványai 21. (Baja, 1973.) —

A Galga-völgy földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratosa helynévtárában. = Múzeumi Füzetek 8. (Aszód, 1976.) —

A gödöllői járás nyugati részének földrajzi nevei Pesty Frigyes kéziratosa helynévtárában. = (Aszód, 1979.) Múzeumi füzetek 13. —

Pesty Frigyes Helynévtára Fejér megye. = Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11. (1977.) —

Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése Komárom megye (Tatabánya, 1977.) —

I. Jászok (Kecskemét—Szolnok, 1978), II. Külső-Szolnok (Szolnok, 1978). Katona József Megyei Könyvtár — Versegly Ferenc Megyei Könyvtár.

Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjtésében (Békéscsaba, 1983).

mos további kutatás elengedhetetlen fontosságú alpanyagául szolgáló gyűjteményt teljes egészében megjelentetni. Ezúttal gyűjtéséből 11 település anyagát adjuk meg. Ezek a felvétel idején jelentős szerepet játszottak Bihar megye életében, valamint múltjuk, hagyományaik is igen fontosak. A minta kiválasztásánál arra is figyeltünk, hogy a települések lélekszáma eltérő legyen, s hogy földrajzi helyzet, a Debrecentől, ill. Nagyváradtól való távolság is különbözőn.

Fel kell hívnunk a figyelmet a terület korábbi kutatásainak munkáira, így *Bunyitai Vincéere*,⁵ *K. Nagy Sándor* „Biharországról”⁶ szóló útirajzára, valamint *Osváth Pál* munkájára.⁷ Ezeknél korábbi, de semmiképpen nem hagyható figyelmen kívül *Bél Mátyás*⁸ és *Rómer Flóris*⁹ leírásának e vidékkel foglalkozó része. *Fényes Elek* földrajzi szótára¹⁰ is fontos támpontokat adhat a bihari vidéket kutatók számára.

HELYNEVEK

Ártánd községből, Bihar megyéből

Feleletek az 1^{ső} laponni kérdésekre —

Az 1^{sőre} Ártánd helység fekszik Bihar megyének Sárréti járásában. — E vidék más elnevezéssel nem bír. —

A 2^{ikre} E helységnek úgy helyben mint országszerte ismeretes neve: Ártánd. —

A 3^{ikre} E helységnek más elnevezése hajdan sem volt. —

A 4^{ikre} A XVI^k század első felében említetik legkorábban mint pusztá, amikor az Ártándi ős magyar nemes család bírta. —

Az 5^{ikre} Az egyház levéltárában lévő régi jegyzőkönyvekben olvasható jegyzés szerint, ezen helységet a Nagyvárad közelében fekvő Ősi pusztáról kiv. Márton, Kabai, Kenderesi, Nagy és Sáhi család ülték meg először 1722^k esztendőben. —

A 6^{ikre} A község neve az öregektől átvett hagyomány szerint, eredetét, első birtokosától az Ártándi családtól vette.

A 7^{ikre} Ártánd község határos keletfelől Bors községgel, Északról Nagyzomlin pusztával, Nyugotról Mezőkeresztes mezővárossal. Délről Tarján községgel. — A község határában lévő topographiai nevek közül említést érdemelnek:

a, Barát-Zomlin, egy kis pusztá, hajdan kamarabirtok volt, vagy a múlt század második felében elpusztult kolostorban, barátok lakták, de már nem tudni miféle rendűek.

b, Farkas domb emelkedett hely, hajdan erdőség környezte, most szántóföld, nevezetét azon körülményből nyerte, hogy hajdani rendkívüli nagy árvizes időkben, más helyről a farkasok kiszorítottván ide vonultak s szonnyatos ordítással rémítették a lakosokat s innen a határ ezen része máig is „Farkas domb dülönék” nevezetetik. —

c, „Köldushát” kissé emelkedett hely, szántó föld, nevezetét hajdani terméketlenségétől nyerte. —

d, „Harangöntő sziget” hajdan rétes sziget, most kaszálló itt öntetett 1793^{ban} az ártándi, és a M.Keresztesi kissébbik harang s innen vette nevezetét. —

⁵ *Bunyitai Vince*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I—III. (Nagyvárad 1883—1884.)

⁶ *K. Nagy Sándor*: Biharország. Útirajzok I—III. (II. kiadás. Nagyvárad 1884, 1885, 1888.)

⁷ *Osváth Pál*: Bihar vármegye Sárréti Járasa leírása. (Nagyvárad, 1875.)

⁸ *P. Szalay Emőke—Csorba Csaba*: Bél Mátyás: Bihar megye leírása. In: Bihar Múzeum Évkönyve II. (Berettyóújfalú, 1978.)

⁹ *Sz. Máthé Márta*: Rómer Flóris bihari munkássága (A bihari útinapló). In: A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1974. (Debrecen, 1975.)

¹⁰ *Fényes Elek*: Magyarország geographiai szótára I—IV. (Pest, 1851.)

e, „Csikos ér” különösen árvizes időkben sok csikot és halat tenyésztő ér. —
Más említésre méltó nevezetességgel nem szolgálhatunk. —

Kelt Ártádon április 19^{én} 1864.

Halász Imre mk
jegyző

Fülöp József főbíró

HELYNEVEK

Berek-Böszörmény községből, Bihar megyéből

Bihar VMegyébe kebelezett *Berek*
Böszörmény községe nevének helyi
magyarázata.

- ad. 1. Berek-Böszörmény községe Bihar VMegyében, ennek székhelye NVáradtól nyugotra $2\frac{3}{8}$ mértföld távolságra, azugy nevezett „Sárréti” járásban fekszik, közigazgatási főbb ügyeiben főszolgabírája — törvénykezői és kisebb, közigazgatósági ügyeiben alszolgabírája lévén illetékes Hatósága. Jelen időben a községnek más elnevezése nem ösmeretik. —
- ad. 2. Berek-Böszörmény község tudomásunkkal — de hiteles adatok nyomán is (:Lásd Fényes Elek „Magyarország geographiai leírását:) ország szerte csakis e néven ösmeretik.
- ad. 3. A község hajdan „*Nagy-Böszörmény*” néven is neveztetett, mit igazol egy 1518. évet magán viselő ily köriratú pecsétnyomója „*Sigillum Civitatis Berek alias Magno-Böszörményensis. 1518.* —
- ad. 4. A magyar haza történetében tudomásunkkal, mint külön való nem szerepel, de mint tiszta magyar ajkú — s a magyar faj jellegét ön magán viselő népről jogosan feltehető, hogy a haza jó s bal sorsában egyaránt osztozott. —
N.Váradhoz közel esvén, feltehető, hogy a Török uralom véle is éreztethette hatalmának súlyját. —
E föltevésre jogosít az 5^{ik} pont alatt megjelölt, de most már csak szó emléken létező, — elpusztuló s hagyomány szerint a mai Böszörménybe beolvadt „Berek” község, — úgy azon oklevél is, melly állítólag 1558^{ban} — a községet már korábban bírt Gróf Csáky családból származott Imre és Ferencz által adatott a község lakosainak megjutalmazására a község határán lévő s a nevezett urak tulajdonát tett ingatlan birtok adományozásának megerősítésére azon az oklevélben említett okból, hogy Berek vagy Nagy Böszörmény fent nevezett urakat a török fogságból megszabadították. Van a község birtokában egy más oklevél is 1657 ből kiállítva, melly II.^{ik} Rákóczi György által adott ki a községnek bizonyos határ villongás feletti pörében. De hogy a fentebbi okmányok mily hitelességűek, alólírt mint nem szakértőnek mellettök vagy felettök pálczát törni nincs sem feladatában sem hatalmában. — A hitelesség meghatározása tekintetéből ohajtandó lenne azonban, hogy a község birtokában létező és a közönség által nagybecsűnek tartott okiratok a „Helynevek magyarzója” igen tisztelt szerzője Pesti Frigyes Úr mint Szakértő által vizsgálat tárgyává tétetnének, — minek elérése czéljából az igen tisztelt Akadémiai tag - úrral közvetlen - e tárgyra vonatkozó levelezésbe bocsátkozni alólírt Előjáróság hazafíui kötelességének ismerné. —
- ad. 5. Berek Böszörmény — (:ha hivatalos ügyekben használatban lévő pecsétje köriratának hitel adható:) 1518 évben „*Nagy-Böszörmény*” nevet is viselt, a „Berek” elő név pedig

akkor vehette kezdetét (:1518^{ik} évet megelőzőleg:), midőn a mostani Berek-Böszörménytől keletre feküdt „Berek-Böszörmény” helység elpusztult, s megmaradt lakosai az akkor „Nagy” nevet viselt mai Berek-Böszörménybe telepedtek meg, és feltehető, hogy a „Berek” előnév is akkor kezdett használatni, nem zárátván ki a „Nagy” előnevezet sem. —

- ad. 6. Hogy a „Berek-Böszörmény” elnevezés honnét veszi eredetét — arra — különösen az utónév gyök szavára írott vagy nyomtatott adataink nincsenek kezeink között; — de a magyar történet lapjairól következtetést vonva, hinni merjük, hogy B. Böszörmény a Magyar nemzet egy nagyobb családját képezte, miként a palócok, matyók, jászok, kunok — mely vélelmet a „Nagy” előnevezet megerősíteni látszik. Az 1518 előtt létezett Berek Böszörmény pedig elő nevént onnan nyerte, mert berkes, erdős helyen építette. — hogy pedig valóban létezett, azt a 7^{ik} pontban VI.sz. leirt elnevezések: „*Temp-lom föld*” Berek köze” — „*Berek kert*” s a nép szájában mai napig fen maradt szó hagyomány igazolni látszik
- ad. 7. Berek-Böszörmény község határában létező szántó földek, kaszállók, legelő, erdőkben létező topographiai elnevezések.

A szántó és kaszálló földek:

I. VERNYIKE DÜLŐ. Ennek részei:

- a., *Czigánydomb*, — nevét onnan nyerhette, hogy régebben sátoros cigányok tanyázhattak területén. —
b., *Csonkadülő* — valószínűleg az úrbéres földeknek némi pótlékát képezhette.
c., *Város dülő*, — mennyiben a községgel közvetlenül érintkezik.

II. Lyukas halom dülő. nevét onnan vehette, mert a különben sík felületű dülőben egy — a régi csatákról tanúskodó behorpadt tetejű halom — földhányás van. — Szó hagyomány szerint csaták utáni temetkezési helynek tartatik. —

Ezen fő dülő részeit képezik:

- a., *Szilhát* — helyjén hajdan szilfát termő erdő lehetett, ma már búzát termő szántó föld. —
b., *Csahos környéke.* — A „Csahos” egy bokrok és vadfákkal benőtt terület, hová nyáron a pásztorok a barmokat, a nap forrósága ellen megóvándók, hajtják, nevét valószínűleg a pásztorokkal lévő ebek ugatásától *csahalásától* nyerhette.
c., „*Ördög árkon*” kívüli *felső és alsó dülő.* —

Nem lesz felesleges, ha az „*Ördög árka*” című megjelölésre a „helynevek magyarázója” igen tisztelt szerző figyelmét különösen felhívni bátor vagyok. —

„*Ördög árka*”-nak nevezetik Berek-Böszörmény község határában azon némely helyen egy-másfél 1 1/2 öles magasságú földhányás, mely a határ szél északi oldalán kezdődik, s annak nyugot- déli részéig húzódik; — úgyvagyunk értesülve hogy e földhányás Máramaros megye szélén kezdődik, s a Bihar megyéig közbeeső megyéken keresztül haladva, így községünk határára keresztül s a szomszédos község határát is elhagyva — Békés megyét átszelve egész a Tiszáig terjed. —

A nép, mint rendkívüli s emléket meghaladó régi építményt „*Ördög árkanak*” nevezte el, de szerény nézetem szerint ez egy — a magyar ősök bejövetelét megelőzőleg — itt lakott nép birtokának határát jelölheté.

- d., *Kerek bokor* környéke nevét a rajta volt tüskés bokroktól kölcsönzé. —
e., *Nyilas* — a kaszállók szokott módjára elnevezése. —
f., *Akol környéke*, — az uradalom által régebb időben épített, de már most nem létező nagy lóistállótól vette nevét. —
g., *Tolvajbokor* környéke, ez is cserjés hely volt régebb időben.

- III. *Korhány dűlő*. — E terület hajdan erdő volt, de kivágatván, nevét valószínűleg a *korhadó* fatövektől nyerte, mik kiirtatván, legkövőbb búza termő föld. — Ennek részei:
- a., *Döcözgős gát dűlő*, az ezen földek mellett elvonuló úttól nyeré nevét. —
 - b., *Nagy völgy hát*, téres helyet magában foglaló szántóföldek. —
 - c., *Gyökmő* — régiebb időben fagyökerekkel teljes, de már megtisztított szántóföld.
 - d., *Szilhát* — hajdan szilfát bőven termő erdőrész lehetett. —
 - e., *Lábasrét*, — mely nevét egy — lábait V alakban szétvető emberformától kölcsönzé.
 - f., *Sás völgy* — sást termett régiebb időben, de az áradások megszűnván a Körös szabályozás folytán, meglehetősen szénát termő kaszáló. —
 - g., *Almás környéke* nevének eredete ismeretlen. —
 - h., *Csente környéke*. — „Csente” név alatt ismertetik egy — a határ éjszak keleti irányán a föld alól — (a Körös folyóból veszi származását, mely innen alig $\frac{1}{4}$ óra távolságra folyik.) fölfakadó ér, a határ nyugot felé terjedő részéig halad.
 - i., *Faragó zug* — ily nevű egyén volt egykori birtokosa. —
 - k., „*Toldás nyilas*” az úrbéres kaszálók pótléka. —

IV. *Homoktető dűlő*. Ezen dűlő nevét a homokos állományú földtől nyeré.

- a., *Kőkút dűlő* — azott épített kúttól nyeré nevét. —
- b., *Kis Homoktető dűlő*
- c., *Nagy Homoktető*. —
- d., *Orbán zug* — egykori tulajdonosa neve. —

V. *Göngyör dűlő*. (: nevének eredete ismeretlen.) Részei:

- a., *Csíktó környéke* — Körös áradások alkalmával halakkal bővelkedő hely, ma már a legjobb kaszáló.
- b., *Kerek fűz* — Körös áradások alkalmával sok fűzfa vesszőt termett hely, ma kaszáló. —
- c., „*Csente köze*” — a III. alatt h., alatt említett érnél. —
- d., *Hegyes halom dűlő*, egykor majd nem csúcsba végződött halomtól vette nevét.
- e., *Nagy Göngyör*.
- f., *Zsombékos*
- g., *Szik domb* alsó és felső része
- h., *Előér*. —
- i., *Állórét* egy nagykiterjedésű kaszáló.
Ennek részei ismét:
 - aa., *Ruzsa hát*; — nevé eredete ismeretlen.
 - bb., *Berek hát*; egykor berkes hely, ma már kaszáló. —
 - cc., *Besenyő*, — nevének eredete a magyarok régi történelmében keresendő. —

VI. *Berek erdő*. Részei

- a., *Fűzfa erdő*, nevét — bár általában tölgyfát terem — valószínűleg onnét nyeré, mert ezen erdő részt övedző árkok fűzfával vannak nagyrészt bekerítve.
- b., *Nátzi zug*, nevének eredete ismeretlen.
- c., *Templom föld* szóhagyomány szerint azon hely, hol az 1518 év előtt létezett, de elpusztult Berek-Böszörmény létezett (:Lásd az 5^{ik} pont alatti leírást:) —
- d., *Irtás föld* egy kaszáló a Berek erdőn. —
- e., *Berek köze*, egy utca szélességű nyílás a Berek erdőn, mely hagyomány szerint az elpusztult község utcáját képezte volna. —
- f., *Berek-kert* — hagyomány szerint a létezett község egykori kertjeit képezte.
- g., *Malom lapossa*, egy tisztás hely az erdőben.

- h., *Malom zug* azon hely, hol egy — a régi, de medrét végképen elhagyta Körös folyó által hajtott malom létezett. —
- i., *Rókás lapos*, ismét egy tisztás hely.
- k., *Büdös tó* egy kifolyás nélküli kissébb szerű tó, vagy köznyelven: *Tócsa* az erdőben, melly kivált nyáron bűzhödő léget áraszt.
- l., *Tinkó zug* — valószínűleg egykor létezhetett tulajdonosa neve.
- m., *Körösátalya*, vagyis: a medrét hagyta Körös vagy mostani nevén: *Holt Körösön* túl fekvő kaszállók s kenderföldek.

VII. Vén erdő. Ennek részei:

- a., *Kerek tó*, egy tócsa az erdőben.
- b., *Tökös tó*, — nevét nyerte a benne termő vízi töktől.
- c., *Horgas ér* — egy horog alakú ér az erdőben.
- d., *Szalontai zug*, nevének eredete ismeretlen.
- e., *Cserfák hája*, a cserjéstől származik. —
- f., *Kerek láp*.
- g., *Göboly zug*- A göbolynek szánt szarvas marhák számára egykor fenntartott kaszálló az erdőben. —
- h., Említést érdemel úgy a Berek- mint a Vénerdőn keresztül haladó „*Holt Körös*” medre, hol, régiebb időben a Körös vize folyt, — lejjebb az elhagyott vízmeder „*Ördöngös*” nevet visel, majd ismét „*holt ér*”-nek neveztetik.

VIII. Legelő.

A legelőül fölhasznált térségek külön elnevezéssel nem bírnak, — de van ezek között is egy rész, melly „*Nyáras*” nevet visel.

Berek-Böszörmény Határai.

Éjszokról: *Mező Keresztes*. Keletről: *Gyires* köz ennek határában eső szántó földek, úgy *Vizesgyán* községhez tartozó szántó és kaszálló földek. *Délről*: *A Sebes-Körös* folyó, *Vizesgyán*, és *Körösszeg* községek. Nyugatról *Körösszeg-Apáti* község, a *Körmödsi puszt*a, és *Puszt*a Told község. —

Ezek azon adatok, mellyeket B.Böszörmény községnek helyi leírásához úgy a kéznél levő adatok, valamint több egyéneknek meghallgatása nyomán — összebírtam gyűjteni. — Ha azok a szigorú ítésetet ki nem állják, mentségemül szolgáljon az idő rövidege s főleg azon körülmény, hogy Berek-Böszörmény községben csak 3 év óta lakván, múltját illetőleg a legkisebb részletekig nem tanulmányozhatám; de ha a „*Helynevek magyarázója*” című munkának kiállításához csak egy homokszemet vihettek, legszebb jutalma leendő jó akaratomnak.

Kelt Berek-Böszörményben April 20^{án} 1864.

Ambrózy Márton sk
községi jegyző

Berek-Böszörmény

HELYNEVEK ADATAI

1. Bihar Megyében kebelezett **Deretske** MVáros, Sárréti Járásban deretskei szakasz.
2. A városnak ország szerte ismert neve Deretske.
3. Hajdan e város Dereskének nevezetett; de nevét eredetileg miről s honnan nyerte nem tudhatni. —
4. A község legkorábban 1631 Évből említetik.
5. Honnan népesített, nem tudni, de már II. Rákotzy György ideje előtt jóval népesítve volt, kitől is 16 város Hajdúságot nyert, több községekkel együtt, melyek a Deretskei Uradalomhoz tartoztak. —
6. Hagyomány képpen írott vagy nyomtatott emlékekből a név eredetét, hogy névre nézve kipuhatolni nem lehet, minthogy fentebb említett Városnak rendes levéltára nincsen. —
7. A község határát illető topographiai nevek következők, Kápolnás vagy is Turoskis Osztság. Kettős vagy is Tekeres, Botos, Nagy Radó, szántó földek fordulókban. Nagy telek, Kis telek, Nagytalmas, egyrésze szántó, nagyobb része kaszáló valamint nyárfáserdő is. — Paripa sziget szinte szántó és kaszáló Paripa sziget: eredetileg nevét onnan nyerte II. Rákotzy György idejében, hogy ott a Deretskei Insurgensek kik hadi szolgálatot viseltek, legeltethették csak hátsó paripáikat, ezen területben Körül folya a Kék Kálló vize a hajdan ősapák által telepített Erdőtskét; mely által egy szigetett képez. — (tulajdona a Városnak) Határ Szomszédjai. Szováth, Földes, Szt. Kozmai pusztá, Beretyó újfalu, Szt. Péterszeg, Tépe, Konyár, Sáránd, H. Bagos.
Területe ezen Deretskei határnak dombos, sík és lapos.
A határon létezik Nagy Meltóságú Hertzeg Eszterházi birtokához tartozó úgy nevezett, Morgó hajdani dézsma kert, egy 9 emeletes ótska magtárral, annak közelében fekszenek több gazdasági épületei s egy Vízfűző mely tupa Vak szik, ahol egykor fent említett birtokos több mennyiségű salétromot főzetett, a magos Állam részére.
Nevezetesebb épületei Deretske M; Várossának, a Hel: hit: Contactban álló Gimnásiuma; Leány gyermekek kis osztályú Tanodája; Sárréti Járás magtár melyben a katonaság, részére lótar tartozik. —
Birtokosa ezen határnak, Hertzeg Eszterházi Pál; Curialisták, és a közlakosok. Különös nevezetességekkel sem a határ, sem a Város bír, minek kikutatására a helybeli iratok adatokat nem nyújtanak.

Kelt Deretskén Július 8 1864.

Ferentzy Péter
jegyző

főbíró Szőke József

Adatok a haza helyneveinek gyűjtésére és összeírására *Hosszú Pályi* községből.

- 1., Hosszú Pályi községe fekszik Biharmegyében, a tiszántúli területben, a sárréti szolgabírói járásban, székhelye Várad Olaszi.
- 2., Hosszú Pályinak mind helybeli, mind országosan ismert neve: Hosszú Pályi
- 3., Hosszú Pályinak a hagyomány szerint régi neve volt: hortus pauli.
- 4., H.Pályi mikor említették legkorábban? nem tudatik.
- 5., H.Pályi honnan népesített? nem tudatik.
- 6., A Hosszú Pályi névről hagyományból annyit lehet tudni, hogy az hortus paulinak mondatott, s a mai neve hihető ebből magyarosított, és ez nagyon hihető, a mennyiben a paulinusoknak itt egy kies hegytetőn emelkedett de már csak rom zárójuk vagy klast-

romjuk volt, s ők voltak urai is H. Pályinak, de 1550—1560 táján amikor a szomszéd Debrecenből a reformatio ide is bejött, s az egész helység reformáltatott a paulinusok többé itt nem szerepeltek s klastromjuk is hihetőleg ekkor pusztult el.

- 7., A hosszúpályi határban előforduló topographiai nevek: *legelők*: emberölés, péternévolgye. — *kaszállók*: körtvélapos, nagyszik, csikönyomás, üresnyárvíz, folyó, sombokos, horgas, didere, földgát. — puszták: fejeztó, bojonta, mindkettő egykor falu, de hihető a tatárjárással elpusztult. — Erdők: gyertyános, kerek erdő, gárdony, vasvárisűrűs, hegyvágás, *zug*: malomzug. *Csárdák*: szabótiszta, messzi látó. *Szöllők*: öreg, új, koldus, és csobánkert. *Árok*: ördögárka, 4 öl széles 400—600 öl hosszú árok mely átmegy a konyári határra, mi célból ásott valaha nem tudatik. *Rom*: a paulinusok zárdájának a romja, — a földvár, egy sűrű erdő középesti 8—10 öl mélységű 12—15 öl szélességű 20—30 öl hosszú kerekded mélység, hová a hagyomány szerint menekültek s vonultak a tatárjárás alkalmával az üldözött hosszúpályi lakosok. *Tisztás*: Szabótiszta, egy erdő középtti szép territorium csárdával ellátva. *Halmok*: erdőhalom, jukashalom, füleshalom, élestemploma. *Hegyek*: törökmetéllő hegy, forráshegy, csorbahegy, szőlőshegy. *Tavak*: sós vagy tihanyító, mely a vidéknek mint sziksós fürdő, különösen a reumas bajokban igen látogatott s keresett helye, izletes épületekkel s sétakerttel ellátva, — hol egyúttal szik separtetik s nagyban gyártatik, — *sziktó*: hol szinte szik separtetik, — *Nádasok*: völgyes körülbelül 300—400 hold terjedelmű, hol igen szép nád terem, — szilok, *rétek*: szőkerét, hol széna és nád terem, — erdőréti, faggyasrét, — *Szigetek*: futósziget, hosszúsziget, kissziget mind megannyi jó szénatermő helyek.

Kelt H Pályiban Május 1^{sőn} 1864

főbíró Buka József mk
Juhász Ferenc mk jegyző

H: Pályi Község.

HELYNEVEK

Kaba községből. Biharmegyéből. —

- 1., A község (:Kaba:) Biharmegye Sárreíti Járáshoz tartozik.
- 2., A község csak is az első pontban írt névvel neveztetik.
- 3., A községnek — köztudomás szerint — más neve soha nem volt.
- 4., A község, Buday „Magyar Ország História”ja szerint, már a XIII. Században, mint az a „Ritus explorandae veritatis, per judicium ferri candentis” című folyó s később 1555^{tk} évben nyomtatás alá jutott iratból is kitűnik — e néven említettik.
- 5., Honnan népesítettett —
- 6., E név „Kaba” honnan vette eredetét? okmányok vagy elfogadható szájhagyományok hiányában megfejteti tehetségünk határán kívül esik.
- 7., A község határában előforduló topographiai nevek mind dülők, legelők, kaszálók, szőlős kertek elnevezései — pusztá, sivatag, liget, erdő, rengeteg, zug, csárda, tag — nem lévén — e tekintetben semmi jelentőséggel nem bírnak.

Kaba Maj. 20. 1864.

főbíró Nagy Gáspár mk
Német Ferenc mk jegyző

FELELET

A helynevek gyűjtése tárgyában académiái tag t. Pesty Frigyes úr által közzé tett kérdő pontokra **Kaba** m. város részéről. —

- 1^{sőre} Biharmegye Sárréti járás. (: Szabolcs megye s a Hajdú kerület szomszédságában:) — Más e pontban fel említett körülményekre vonatkozó elnevezés sem a múltban nem divatozott, sem jelenben nem használtatik. —
- 2ra M városunknak csak egy neve él: „*Kaba*”, e néven ösmeretes helyben és ország szer-
te. —
- 3ra Tudomásunk szerint községünknek más elnevezése soha nem volt, sem különfélekép nem íratott. —
- 4re Községünk Budai „Magyar Ország Historiája” szerint már a 13^{ik} században a „Ritus explorandae veritatis per iudicium ferri candentis” című folyó- s később 1555 ben nyomtatás alá került iratból kitűnőleg e néven említettik „*Kaba*”. — E pontot érdeklőleg más felvilágosító adatok rendelkezésünk alatt nincsenek. —
- 5re Hogy honnan népesített? erre nézve sem írásbeli sem szóbeli adattal nem bírván, felvilágosítással nem szolgálhatunk. —
- 6ra Hogy községünk nevét honnan nyerte? ezt meg fejteni okmányok, vagy elfogadható száj hagyományok hiányában tehetségünk határán kívül esik. —
- 7re Községünk határa általában síkságot képez, s benne következő elnevezésű dűlők léteznek:
- a., „*Csonkapál*” dűlő lapályos síkság, Báránd község határával szomszédos, keleti szélén úgynevezett *Kórós ér* től határozva, a határ déli részén fekszik, — a most említett ér régebben a Berettyó és Kálló vizek árjaitól olykor olykor vízzel volt telve, jelenleg száraz s legelőnek használtatik, fekvése pedig egyenes irányú.
- b., „*Czakó*” dűlő, a határ nyugati részén, a Püspök Ladányi határ mentében, egyenetlen V alakú síkság, régebben a Kun—Karczagi országúttól metszve jelenleg pedig a Tiszai vas út vágja kettő; — részben szántó, részben kaszálló föld. —
- c., „*Gorsás*” dűlő, nyugatra terül, egyenlő sík s szántó föld, ennek nyugati részén van egy természetből alkotott domb, mely „*Sas halom*” nevet visel, e domb a Püspök Ladányi, Nádudvari és kabai határ közt fekszik, a honnan még „*hármás határ domb*” nevet is nyert. —
- d., „*Hordós kút*” dűlő — Nádudvar község határával határos U alakú szántó föld, dombos és völgyes, mely dombok és völgyek külön névvel nem bírnak. —
- e., „*Hollós*” dűlő, Észak nyugotra a Nádudvari és Hajdú Szoboszlói határt érintve fekszik, egyenes síkság és szántó földnek használtatik. —
- f., „*Horgas*” dűlő, északi oldalon fekszik, sík és szántó föld, nyugati széle egy „*Horgas ér*” nevű s a Nádudvari határba kanyargós irányba átmenő, régebben vizes, jelenleg száraz s szántó földnek használt értől érintetik. —
- g., „*Párgás*” dűlő, jelentéktelen s külön névvel nem bíró völgyek s domboktól változatos fekvésű síkság, s szántó föld, a határ északi részén Hajdú Szoboszlói határ mentében. —
- h., Ebből kifolyólag fekszik „*Nyalakodó*” vagy „*Borbély telek völgy*”, szinte sík és szántó. —
- i., „*Bogaras*” dűlő, lapályos s olykor olykor földárjától járt nedves szántó föld észak keleti oldalon.
- k., „*Újkút*” vagy „*Bácskút*” dűlő, itt ott völgyes sík szántó s kaszálló föld.
- l., „*Törökkút*” dűlő, szántó, egy úgy nevezett „*Törökkút völgy*” el, s egy hason nevű igen jó vizű kuttal.

m., „*Kohárikút*” dülő, egyenes síkság, szántó földnek használtatik, a határ keleti részén terül el a Derecskei országúttól s a H. Szoboszlai és Szováti határoktól környezve. —

n., „*Kis Pallag*” dülő, lapályos, itt ott kisebb szerű emelkedésekkel, szántó föld, a határdélkeleti részén, a derecskei országút — Herczeg Eszterházy Pál ő etja tag birtoka — s Tetétlen községek s a legelő dülőjök határaitól környezve; a közepén egy erecske van „*virágos ér*” névvel, minthogy itt nedvesebb idő járás alkalmával sok szép mezei virág termett, jelenleg száraz. —

Ezekon kívül a legelő dülőben a határ északi részén Nádudvar község határa felé van egy halmoktól s völgyektől változatos s legelőnek használt helyiség, mely „*Tatár ülés*” elnevezést bír, s úgy látszik, hogy emberi kéz műve, nyugati oldalán egy egykor vizes jelenleg száraz értől határozva, mely hason nevű.—

Van még határunkba „*Csarkó kert*”, „*Új kert*” „*Major kert*” s „*Tégláskert*” név alatt négy szőlős kert a község közelébe, melyek semmi különös jelentőséggel nem bírnak. —

Továbbá: herczeg Eszterházy Pál ő etjának határunkba levő jelentékeny birtoka „*Percs*” vagy „*Kis kabai puszta*” nevet visel, rajta egy kiterjedett gazdaságnál szükséges gazdasági épületekkel ellátott major fáktól körül véve, Báránd felőli szélén pedig egy hajdan mocsáros, rétes, jelenleg pedig száraz termő tó alakú lapály van „*Dögös*” név alatt. —

Az itt elsorolt helyekben községünk s határa egészen ben foglaltatik, s ezek tudomás szerint más névvel sohasem bírtak, s hogy felemlített elnevezésöket honnan nyerték, azt felderíteni képtelenek vagyunk, minthogy sem szóbeli, sem írásbeli hagyomány birtokunkba nincs, s minthogy erről a jelenben élő leg idősb emberek sem tudnak felvilágosítást nyújtani. — Végre az e pontban felhozott minden többi tételekre vonatkozó körülmények községünket illetőleg fen nem forogván, azokra feleletet sem adhatunk. —

Kelt Kabán

November 22^{én} 1865

Nagy Gáspár mk Bíró
esküdt Kovács Bálint mk
Kis m Sándor mk
S Nagy Balás mk
községi előljárók Tösér Lajos mk
Barta József mk

HELYNEVEK

Komádi Várossa miért neveztetett így nem tudatik, más elnevezésről tudomásunk nincs, a többire Bihar Megye Sárreíti járásában kebeleztet Komádi városa 1606 évben telepítettett meg Bocskai fejedelem által 1700^{ik} évig mint hajdúk a komádi lakosok fegyverrel szolgáltak, 1702^{ik} évben a kir. kamara elfoglalta, az Eszterházi Herczegi háznak Szalonta Konyár Derecske Kaba B.Újfalu, Bagos, Félegyháza, Sáránd, Sas Városokkal 100000fban az Eszterházy Családnak u:nevezett taksát fizetett 1848^{ik} évig, — múlt 1863^{ik} év aug 21 én lépet úrbéri egységre tisztelt Herczegi házzal Komádi községe. Komádi határán lévő dülök a következők: Varsánhát, Nagy György, Csomó, Zsombokos, Tót Pál, Bánom sziget ros szikes föld, Szilvás sziget, falu sziget hajdan mint mondják falu volt, háttas hely, Gabonás jó búza termő föld, Borostó, Nagy János, Kétesi, Vermeshát, Kurtató, Fűzgát, Szilva szerű, Őszi gabonás, Arany ásás, Kurta Érhát, Diófél, Esitelek, Kutsó Sziget. Picsor, Eszi erdő,

Bánocza, Balázs, Borzos, Tohát, Csébi, Megyeri föld, Észai erdő alja, Poklos, Észai, Gyökeres, Apáti Sziget, Feketeföld Váczi Zug, Nagyérhát, Juhász kődomb, Belső és Külső kődomb, Nagy András és úsztató, Nádas és Koti Pusztá.

Kelt Komádiban April 11^{én} 864

Főbíró T Nagy József mk
másodbíró Béres József mk
Török György sk
jegyző

HELYNEVEK

Mpályi községből, Bihar megyéből.

Kérdő pontokra felelet Mpályi községből

1^{ső} pontra. A helység tartozik Bihar Megyébe, Tiszántúli kerületbe, Sárréti járásba NVárad Székbe. —

2^{ik} pontra. A községnek jelenleg egyféle neve él; s ez ország szerte ismeretes. —

3^{ik} pontra. A községet hajdan hagyomány szerint Érsekpályinak is hívták s a községi pecsét bizonyosága szerint mely 1734 évbe készült Monostoros Pályi nevezettel is bírt; jelenben csak mint Monostorpályi említetik s ismertetik. Hagyomány szerint hajdan Paulinus szerzetesek laktak benne, s nevét latinul Monastérium Pauli, — onnan nyerhette. —

4^{ik} pontra. A község legkorábban 1714^{be} említetik, a' mikor már reformátusok laktak és Rimaszombati Péter volt a Predikátor és minden egyházi ingó javak már akkor leltározattak mint ezt az egyház legrégebb jegyzőkönyve bizonyítja. —

5^{ik} pontra. Honnan történt népesítése nem tudatik. —

6^{ik} pontra. Hagyomány szerint a név eredete már a 3ik pontban megemlítettett. —

7^{ik} pontra. *Gőzhát.* — sík fekete szántó föld. — *Folyásdülő* többnyire sík szántó és kaszálló föld, elneveztetvén a közte folyó érről. — *Simahalmi dülő* részint szikes részint fekete homokos és futó homokos szántó földek síkságban. — *Malom zúg.* futó homokos szántó föld. *Nyírerdő.* Nevezetét onnan vette hogy a Nyír szélén esik különben tölgy és szilfák termőhelye. — *Lapos* leginkább völgyes kaszállók, itt ott szántó földel vegyítve közepén egy kis ér foly mely *Fövényes* nevet visel. — *Csenkás* hajdan erdő volt most egy részén szőlős kert fekszik ugyanazon név alatt; más része hegyes völgyes futó homokos szántóföld. *Sűrű.* jelenleg is fenn álló erdő. — *Czigánváros* hegyes völgyes futó homokos szántóföld, *Liget* hajdan erdő volt jelenleg hegyes völgyes homokos szántóföld. — *Rákóczi tiszta* kaszálló az Nyírerdő közepén erdővel körítve. — *Bónékút* rétes hely hagyomány szerint Bonaparté tanyázó helye volt. — *Ördögárok* Mai nap is látszó árok mely a tatárjárás alkalmával a lakosok részére védelemhelyül szolgált s keresztül megy az egész határon. —

Kelt Mpályiban április 17^{én} 1864.

Papp Gedeony mk
jegyző által

Juhász Sándor mk
főbíró

NKereki község előljáróitól.
Nváradí járáş Szolgabírája —
Tekintetes Fráter Ferencz Úrnak

Nváradon

Tekintetes Szolgabíró Úrnak folyó évi Martus 23^{án}

197 szám alatt kelt tisztí meghagyása folytán a használatul küldött Utasítás szem előtt tartása mellett az utasítás kérdő pontjaira következő Statisticaí adatokat szerevezén be — tiszteletteljes jelentését alant írt előljáróság betérjeszté.

Az Utasítás 1^{ső} pontjára: **Nagykerekí** tisztán magyar ajkú s reformált vallású község fekszik Bihar megyében, — tartozik a Nváradí járáşhoz, — adó tekintetben pedig a Nváradí cs. kir. pénzügyí kerülethez.

A 2^{ik} pontra: A községnek jelenleg csupán ezen egyféle neve él: Nkerekí.

A 3^{ik} pontra: E községnek hajdanában, — de olly régen, hogy az év száma kí nem tehető, — ezen elnevezése volt: „*De curru*”, melly elnevezést a hajdan itt létezett, de curru nevű apátságtól vette; későbbben esmét még é neve élt a községnek: „*Nagy Kerekí*”, — e nevét a 17^{ik} század elején egy nádas ingoványal körülvett, s a Bocskay István fejedelem korában némű jelentőséggel bírt, s lakott vártól kapta, különben a hely megülése a régiség homályában vész el. Így lett később Nkerek elnevezéséből Nagy Kerekí. Megemlíttetik itt, hogy Bocskay István fejedelem itt lakta korában Nkerekí mező város volt, ezt látszik igazolni a községnek mai napig használatban lévő pecsété, mellyen e körírat olvasható: „*N.Kerekí város pecsété 1605.*” A fönt említett vár Bocskay fejedelem korában hogy nem csekély jelentőséggel bírt, levéltári adatokból kitetszik hogy Bocskay fejedelem idejében a nádas ingoványal körített vár a német ellennel daczolt, mutatja ezt a vár körül maig is meglevő 7. halom, melly magyarok s németek sírhalmait képezi. Ezen halmok mind egyike bizonyos nevet viselt, melly halom nevek közzül csupán egy a most úrí lak’ — hajdan várhoz legközelebb eső „varjas” halom ösmertetik.

A 4^{ik} pontra: Nkerekí község legkorábban 1605 ben említetik, mint város.

Az 5^{ik} pontra: Hogy Nkerekí honnan népesítettet? tudni nem lehet. —

A 6^{ik} pontra: A felelet már a 3^{ik} pont alatt megtéttetett.

A 7^{ik} pontra: A község határában előforduló többí topographíai nevek, mint például a mező, düllő halom, sat, elnevezésére beszerzett adatképen csupán a jelentékenységgel bíró egyes határ vagy halmok nevét tüntetjük elő, — nem látván a fontos statistícaí ügyre nézve szükségesnek illetén határ neveket: kígyós halom, dúsnak és ország út talo sat megnevezni miután különösebb jelentőséggel nem bírnak. A határ düllők sat. elnevezése között, különösen ezek méltók a figyelemre: Éva akla, Éva sárja, Éva halma, Ádám pusztá. A nép rege szerén az állíttatik, miszerén hajdan Krisztus születése előtt a valódí paradicsom itt lett volna s első szülőink nevéről vették elnevezési eredetüket, — de ez megczáfoltatik a szomszéd Henczídán beszerzett adatokból, a hol szintén illy nevezések ottan is megvannak, ott ugyaní az állíttatik: hogy igen régen e környéken Benzé Éváról történtek a fenti elnevezések. — Van egy tó a nkerekí határ szélén Bors községhez kebelezett Zomlín pusztá közelében ezen hajdan ingovány lóp most kiszárat tó *Hergott* nevet visel, erről az mondatik, hogy magyarosított nevét onnét vette, midőn Bocskay a németeket megverve Bors községe felé kergette volna azon vizes lapályos helyen, melly mint mondók a kerekí határ szélén esik, — a német csapatok egy része a lópba sülyedezvén, kiabálták: *Herr Gott!*

Ezen elnevezések: Barátok ere, — sz:péter ere, — sz: péter sziget a hajdan de curru apátság klastromát körített ér és a mellette lévő szigeteket képezte, mellyeket a barátok híhetőleg magok neveztek el a mai napig is fenn lévő elnevezésekkel. — végre *Hajdú*

Perse nyilassa elnevezésével bíró kaszálló hajdan víz lapályos hely, — a nevét Bocskay István fejedelemmel, az említett várban lakó igen csinos hajdú leány „Erse” nevérol kapta. A leány elannyira meghittje volt a fejedelemnek hogy több ízekben az ellen tábora kikémlésére küldetik, éppen ily megbízatással küldetett legutolszor Erse a mar mar közeledő németek tábora kikémlésére, midőn a németek elő csapatai őt a kérdéses víz lapályos hely mellett észre vették elfogták, s a lapályba folytatták. Hajdú néven Érsének azért nevezte őt Bocskay várbeli udvara, mivel azt tudtak hogy hajdú leány de vezeték nevét csak maga Bocskay fejedelem tudta, a később perzse elnevezés csak rosz magyar kifejezés lehetett, s maig is a hely Hajdú Perzse nyilassa nevet visel. legvégre Megemlittetik miszerént a község határán a Kis Körözs folyt keresztül, míg a víz szabályozás néhány évvel ez előtt megtörténvén mai nap már csak száraz medre látható.

Több adatokkal alant írt előljárók nem szolgálhatván, teljes tisztelettel vagyunk.

Nkerekiben Április 4^{én} 864.

főbíró Nagy István
 esküdt Nagy András
 Ragány Ferencz mk jegyző

ad 185
 1864

HELY — NEVEK
Sámson Községből, — Bihar Megyéből

Kérdő pontok

1., A Megyének, Kerületnek; Járásnak; Széknek; neve hová a helység tartozik?

Bihar-Megye; — Sárreți járás

2., A Községnek hányféle neve él most; melyik neve bír csak helybeli elterjedéssel; melyik ismeretes Országszerte?

E községnek egyetlen egy neve van; jelesen *Sámson*. — Mint hogy azomban több Sámson nevű község is van; meg különböztetésül tehát a Község Nyír Sámsonnak nevezetik azon oknál fogva, hogy Szabolts Megyével határos lévén; a Község szomszéd-ságában s e községen túl mindjárt, az úgynevezett *Nyírség* kezdődik. —

3., Vólt é hajdan e Községnek más elnevezése? vagy tán csak különféleképp íratott a mostani helynév? —

A Községnek más elnevezése nem vólt soha, s a Község mindenkor *Sámson* néven íratott. —

4., A Község mikor említettik legkorábban?

Mint a Debreczeni reformált Egyház Megye Levéltárában feljegyezve van, 1645^{ben} már Sámson Köz-

ség említették 1^{so} Rákótzty György fejedelem idejében úgy; mint *Anya Egyház*; — papja, temploma, tanítója volt; de még akkor a Sámsoni Ekkklésia sokkal kisebb volt, a vele szomszédos *Gut, Tamási, Bagos, Pallag* s több e környéken elpusztult Ekkklésiák-nál. —

5., Honnan népesítettetett?

A múlt század elején, a fentebb megnevezett szomszédos községek, a Rákótzty zavargások alkalmával egészen elpusztítván; Sámson községének is hihetőleg nagy változásokon kellett keresztül menni; de ezért mint a szomszéd falvak közép pontja egészen elnempusztult; sőt hihető, hogy az elpusztult községek lakosainak egy része itt telepedett meg. s innen népesülhetett a Község. —

6., Mit lehet tudni a helynév eredetéről, értelméről?

A Sámsoni Egyház Községben az Egyháznak csak 1712^{be} említették papja — Az anyakönyv pedig kezdődött, 1761^{be} — régibb okmány nem taláztatik. A Község birtokában lévő s most is használat alatt álló hivatalos pecsét 1779^{be} készült; — A Község levél tárában pedig tsak 1785^{beli} jegyzőkönyv található. — mint legrégibb, —

Ez érdemben írott vagy nyomtatott emléknek, vagy hagyománynak birtokában nemlévén; — a helynév eredete és értelme tudomásunkon kívül áll. —

7., A Község határában előforduló többi topographiai nevek. —

A Község határában ötféle helyi elnevezés van; ú:m: *Kutyahugyozta* oldal. — *Diósvári* oldal, *Felső* és *Alsó* Szállás. — s *Földvári* Oldal

A *Kutyahugyozta* oldal nevét vette onnan, hogy azon részre egy guja kút még a régibb korban készítettvén, midőn az elkészült, egy kutya által annak kávája azonnal meg hugyoztatott, s erről öröklé e nevezetet. —

A *Diósvári* Oldal neveztetik onnan, hogy ezen oldal részen egy romladozott földvárhoz hasonló homok domb lévén; bizonyos *Diós* nevű gujás a gujabeli marhákat ott szerette és szokta állásolni. —

A *Földvári* oldal nevét vette egy nagy romladozott földvárhoz hasonló alakzatú homok dombról; — mely az azon földvári oldalnak, csaknem közepén fekszik. —

A *Felső* és *Alsó* szállás pedig nevét onnan bírja, hogy a felső szállás a határnak felső (:Északi:) az Alsó szállás pedig az alsó (:Déli:) részén esik, s a Községbeli lakosok egész nyáron által munka ideje alatt leginkább ott szállásoltak. —

Erdők

Savós-gút-Sötét erdő; Lentsés; — Kis erdő, — nevezettel. —

Savós-gút; honnan vehette nevét ösmeretlen

Sötét erdő; onnan kapta nevezetét, mivel az a Községnek nap felkelt való oldalán felette sűrű s hajdantan gondviselt állapotban, s nem messze távolságban lévén, a a Községre szembetűnő feketeségben sötétellett. —

Lentsés. — nevét bírja onnan, hogy hajdanában e helyen az erdők némely puszta részein itt, ott, lencse termeltetvén, azt bőven és jó minőségben termette. —

Kis erdő; onnan neveztetik, mivel ez a határ külön részén egyedül, s a többieknél kisebb kiterjedésben áll.

Csárda

Van kettő, ú:m: *Savós gúti*: és *Mogyorósi*

Szőlős kertek.

Kis, Közép, és Nagy Martinka; — továbbá *Kultsár*. — *Közös*; — *Megyes*; *Budaházy*; — *Nyitzki*; *Fábián* és *Vén Martinka*.

A három *Martinkai* kertnek honnan lett elnevezése ösmeretlen. — A *Kultsár*; *Megyes*, *Budaházy Nyitzki*, — *Fábián* szőlőskertek nevezetnek földes urai nevérol. — A *Közöskert* arról, mert az több birtokosok által, közösen bíratott. A *Vén* kert pedig onnan, mivel az, a határon leg alsó és leg régibb kert. —

Tavak

János-tó; — *Mosótó*; *Máriás, Lápos*; *Hosszú tavak*. — Neveiknek honnan lett örökítése bizonytalan. —

Dombok

Éhező; mivel terméketlen; — *Meleg Oldal*; — mivel délnek hosszan fekszik, *Akasztó*; — mivel rajta hajdanta embert embert akasztottak. — *Földvári* és *Diósvári* dombok, — neveiket földvár formájokról kapták. —

Lapossak

Fülektút; mivel ide egy Füle nevű ember kutat készített. — *Dinnyés* mivel régenten e helyen igen sok jó és híres dinnye termett; miről Sámson most is nevezetes, — *Mogyorós*; mivel az a hajdan korban, jó földi mogyoró leveles szénát és pedig bőv mennyiségbe adott. —

Meg említettik végre, mikel Sámson Község ha-

táros, Sz. K. Debretzen és Hatház városokkal; P. Geszteréd; P. Aba; P. Tamási pusztákkal; — Ezen szomszéd városok és puszták pedig fekszenek, jlesen Sz. K. Debretzen Város Bihar Megyében; Hatház a Hajdú Kerületben — Geszteréd, Aba, és Tamási puszták pedig Szabolts Vármegyében. —

Kelt Sámsonban 19^{dik} Aprilis 1864

Sámson Község Elöljárói
Sándor Mihály főbíró
Sándor Mihály mk eskütt
Bíró Gábor mk. eskütt
Ludmány Ambrus mk eskütt
Hamar János eskütt

Kiss József mk jegyző által

HELYNEVEK

Udvari községből, Bihar megyéből.

1. Bihar megye Sárreți járás. *Udvari község*. A vidéket az ott el terülő sárrejtéröl Sárreți Vidéknek hívják. 2. *Udvari* név völt hajdan úgy mint most ismeretes, azon külömbsséggel, hogy néhol az 1763 ból fenmaradt kéz írásokban az akkor szokásos írás mód szerént az utó i, y al iratik: 3. hogy völt é más neve valaha e helységnek, azt sem írott, sem száj hagyomány ból nem hallottam. A község legkorábbi említését söt eredetét, a száj hagyomány útján írott Nagy Bajom város krónikájában feljegyzés szerént, valamelyik Erdelyi fejedelem ajándékozta Udvari nevű embernek S mint a nevezett krónika határozottan mondja, ezen emberről vette eredetét és nevét a falu, mert az előtt csak mint a Nagy Bajomi Várhoz tartozó földbirtok vagy major említettik. Azonban itt azon kérdés támadhat, hogy ezen embernek egyéni vagy családi neve völt-é *Udvari*? vagy csak azért neveztetik így mivel a névleg nem említett Erdelyi Fejedelem udvarában lakott. Annyi azonban bizonyos, az egyház jegyző könyvében lévő későbbi feliratból hogy 1613^{ban} e helység *Udvari* név alatt *Kamuti Balázs* birtoka volt, kinek tiszt tartója Nagy András, a templom nagyobbításakor e feliratot találta a falon „építette Kamuti Balázs 1613-ban”. 5. Hogy honnan népesítetett nem tudhatni. 6. Minthogy sem írott, sem nyomtatott emléünk, mely a név eredetéről bizonyoságot tenne, csak a 4^{ik} pont alatt említett bizonyossággal kell be érnünk. 7. A község határában előforduló topográfiai nevek: *Balázs-halma* — mely nevet hihetőleg Kamuti Balászról vette, — egy halom, mely közel a falu alatt emelkedik. *Szabó-halma*, hihetőleg valami Szabó nevű emberről vette nevét. — *Órhalom* mint beszéllik nevét onnan nyerte, hogy a török járás alatt, ezen halom ór álló helyül szolgált. *Félhalom*, hogy nevét honnan vette? bár fekvését tekintve azt hiszem fél-szeg formájától. *Gyilkos hát* nevét a kun világkor ott történt borzasztó gyilkolásról nyerte — *Kunok szállása*, itt szálltak vagy pihentek meg mint szájhagyományban él, a kunok az imént említett gyilkolás után. *Nyársas halom*, hihetőleg a törökök szokásos kinzásától vette nevét. *Tűzok hát*, sok tűzok szokott környékén és rajta tanyázni. *Domokos* háts szántó föld, nevét mint mondják hajdani birtokosáról Kóti Domokosról nyerte. *Hangós* vagy *Hangos*, nevét hihetőleg azon kis víz-hangról (:echó:) nyerte, mely ott, míg víz környezé észrevehető völt. *Kovács tava* Szántóföld, nevét magán viseli! *Csurka*-völgy, szántó föld, *Hangós* ér, mely a feljebb említett Hangós nevű földön foly keresztül. *Karika* zug, szántó föld, nevét talán onnan nyerte hogy mint egy kör vagy karika úgy köríté egy kis ér mely Karika érnek hívatik.

Eszteró megi szántó föld nevét az alatta lévő Eszteró — nevű vízről nyerte. Melynek eredetéről alább. — *Gát-szeg*, neve eredete? *Rövid dűlő* szántó föld, nevét magán viseli. — *Vesszős ér* hajdan sok rekettye és fűszfa vesszőket nevelt. — *Eszteró ér* mely sok féle leírása által gyanítani engedi, hogy az Eszterházy névből vagy ez utóbbi amabból vette eredetét, mert hol *Esztró* hol Eszteró, hol Esztoró, még *Esztorós* név=Eszterházy, mint ez a Nagy Bajomi krónikában ki fejezve van. *Nagy Szik szikes* szántó föld *Tikics* — vagy *Tigis* — vagy *Dikics* ér, neve eredete(: ? :) *Disznó-sziget*, nevét azon szokástól vette hogy itt őriztettek az uraság disznai. — *Ürmös*. kaszálló, sok ürmöt terem. — *Rákos* — kaszálló, nyomás vagy legelő bizonyosan onnan nyerte nevét hogy hajdan itt sok rákot halásztak. *Tamás-Zug* legelő neve, eredete(:?:) *Csarna*, jó szántó föld. *Ösventő* szántó föld. *Pap ere* kaszálló. *Körtvélyes hát* szántó föld *Sziget* hajdan tökéletesen magán hordható nevét mivel egészen víz keríté. — *Kártelek* jó kaszálló.

A Sár-rétben lévő nevezetes lápok: *Ruczás-láp*, *Cseh-láp*, *Német-láp*, *Gazos-láp*, *Vesszős-láp*, *Esős-láp*, *Nádvágó-láp*, *Pali-láp*, *Kis Jankó-láp*, *Darus-láp*, *Hóra-láp*: ez utóbbi nevét nem a Hóra világból nyerte-é? *Alacskás-láp*, *Figés-láp*, *Nagy-láp*, *Kisderék-láp*, *Föld-láp*, *Nagy Halas-tó*, mint egy 32 catast. hold területű álló víz, mely a Sárreite között fekszik, Nevét onnan nyerte hogy benne sok halat fogtak.

Kelt Udvariban 1864. május 20^{án}

Balog Lajos mk jegyző

FELELET

A hely nevek gyűjtése tárgyában kiadott kérdésekre Vekerd község részéről.

I. Pontra.

Vekerd községe tartozik Bihar megye Sárreiti járásába
Székhely N.Várad. —

II.^{ik} Pontra.

A községnek jelenleg csak egy neve él — Vekerd, e néven úgy a környéken mint ország szerte is ösmeretes. —

III.^{ik} Pontra.

Hogy volt-é a községnek más el nevezése hajdan, vagy hogy külön félekép íratott-é a jelenlegi neve, — nem tudatik. —

IV.^{ik} Pontra.

Hogy a község mikor említetik leg korábban, azt ki puhatolni nem lehet, mivel írásbeli adatok ép úgy, mint szóbeli hagyomány nem léteznek, csak pusztá sejtelen kép annyi említhetnek fel, hogy a 17^{ik} század közepe tályán keletkezhetett. — Egyébb íránt végre iteni birtokos Elek Pál úrtól szabócs megyei Demecser községben nálla talán lévő okmányokból alkalmasint bővebb utasítást nyerhetni.

V.^{ik} Pontra.

Hogy honnan népesítettet a község, szinte nem tudatik.

VI.^{ik} Pontra.

Hogy a község az elnevezését — Vekerd — honnan nyerte, — e végre semmi írás- vagy szóbeli hagyomány fen nem maradván, — ki puhatolni nem lehet.

VII.^{ik} Pontra.

A Község határában következő elnevezések élnek:

- a, Rüttyengi dűlő, mely hogy enéven miért neveztetik, alaposan ki nem nyomozható, dehihető, a rajta keresztül vonuló ér — régebben nagy réttől. —
- b, Ősz erdődűlő, mely nevét a hajdan e helyen lévő őserdőtől költsönözte.
- c, Kígyósi dűlő, mely az ezt kanyargósan átmetsző Kígyó alakú értől neveztetik.
- d, Kenderes dűlő; az ezt keresztül vágó hajdan nagy vízállásos érbeni folytonos kender áztatásból eredt az elnevezése. —
- e, Ez utóbbi dűlőnek egy része, mely hajdan mély fertő volt s még vajú alakú, ez alakjától Vajicska nevet visel.

A község nagyobb birtokosai Demecseri lakos Elek Pál ur s Nemes Ádámné Budai Anna asszony.

Csicseri lakos.

A község 64 házból álló, kis szerű határa leg nagyobb részt egyenes síkság s rétes illetőleg lapályos erekkel vágott. — Az egész határ minden dűlőjébe úgy a lakosság, mint a föld birtokosok bírnak. —

A lakosság óhitű románok. —

Semmi egyéb nevezetesség fen nem forogván a községet érdeklőleg, annak még meg említésén kívül, hogy e község határa minden oldalról mint egy sziget a Zsákai határtól köröztetik, — fenn nem maradván, — e jegyzék berekesztetik, s az előljárátság és község pecsétjével megerősítettik. aláírásával

Kelt Vekerden Ápril 20. 864.

Főbíró Z Mezei Miklós R X v.

Törvénybíró Bódor János mk

A többi tanácsbeli tagok s lakosság nevében. —

Netyő István mk

G.n.e. Lelkész

Mária Mayer-Molnár

ELF SIEDLUNGEN IN BIHAR IN DER ORTSNAMENSAMMLUNG VON FRIGYES PESTY

Frigyés Pesty (1823—1889), korrespondierendes Mitglied der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, ging von seinen Erfahrungen der im vorigen Jahrhundert vereinzelt durchgeführten Ortsnamensammlung aus, als er 1864 eine Forschung begann, die sich auf alle Siedlungen des Landes erstreckte. Der in Temesvár geborene Historiker hat in seiner gesamten Arbeit den Ortsnamen eine große Bedeutung beigemessen, er betrachtete diese als eine Stoffquelle, die sowohl für die Geschichte als auch für die Sprachwissenschaft wichtige Angaben verbergen. Aufgrund seiner Erfahrungen aus früheren Versuchen ist er daraufgekommen, daß die Sammlung aufgrund einheitlicher Gesichtspunkte, auf dem gesamten Gebiet des Landes und Zugleicher Zeit durchgeführt werden muß. Er hielt es ebenfalls für notwendig, daß die Unterschiede, die sich aus der Persönlichkeit, dem Wissen und Fleiß der Angabensammler ergeben, verschwinden, deshalb hat er einen sehr umsichtigen Fragebogen ausgearbeitet und für die Ausfüllung eine Anweisung formuliert. Die ländliche Sammlung hielt er über das Netz der im Verwaltungssystem arbeitenden Institutionen: Stadt, Landwirtschaftsstadt, Dorf und ihnen gehörende Pußta, Wälder und Wasser, für durchführbar.

Die Akademie der Ungarischen Wissenschaften und die Gesellschaft der Ungarischen Historiker verschickte mit Genehmigung der Redaktion der „Jahrhunderte“ auf amtlichem Wege mit der Unterstützung des Innenministeriums und der Organe der Komitate ungefähr 60 000 Exemplare von Ortsnamensammlungsfragebogen und Ausfüllungsanweisungen. Obwohl der Bitte nicht alle Dörfer entgegenkamen, einige schickten ein so unzureichendes Material zurück, so daß Pesty sie bat, die Angabenvermittlung zu wiederholen (z.B. Kaba), kam trotzdem ein Ortsnamenmaterial von unschätzbarem Wert zusammen.

Pesty wollte das Ergebnis der Sammlung in 5 Bänden erscheinen lassen. Seinen Plänen wollte er nach der Vorstellung der Geschichte und Methode der Sammlung die Bedeutung der Ortsnamen als geschichtliche Quelle hervorheben und zuletzt hätte er das gesammelte Material ausgewertet. Leider ist nur ein Band seiner Arbeit fertig geworden, die Verwirklichung seiner Pläne wurde durch seinen Tod verhindert. Das gewaltige gesammelte Material, nach Komitaten geordnet, ist heute im Handschriftenarchiv der Széchényi Bibliothek zu finden.

Seine Bedeutung wird immer offensichtlicher, was auch die Tatsache beweist, daß nacheinander Ausgaben erscheinen, die Ortsnamen je einer Landschaft des Landes umfassen. Es wird aber diese Aufgabe immer dringender, die Sammlung, die als erstrangige Quelle bewertet wird und für zahlreiche weitere Forschungen als Grundmaterial von unerläßlicher Wichtigkeit dient, in ihrem Ganzen erscheinen zu lassen.

Auf diesem Wege veröffentlichen wir aus der Sammlung das Material der 11 Siedlungen, das mit Angaben über das Gebiet des heutigen ungarischen Komitats Bihar dient. Der Zeitpunkt der Ermessung, im Jahre 1864, stimmt im Großen und Ganzen mit dem Gebiet des Kreises Sárrét überein.

Unter den früheren Forschern dieses Gebietes müssen wir auf die Arbeit von Vince Bunyitai, die Reisebeschreibung über „Biharland“ von Sándor K. Nagy, sowie auf die Arbeit von Pál Osváth aufmerksam machen. Darüberhinaus dürfen die Teile früherer Reisebeschreibungen von Mátyás Bél und Floris Romer, die sich mit dieser Gegend beschäftigen, nicht außer Acht gelassen werden. Das geographische Wörterbuch von Elek Fényes kann einen wichtigen Stützpunkt für die Forscher sein, die sich mit der Gegend Bihar beschäftigen.

Hoffen wir, daß die Sammlung von Frigyés Pesty, die sich auf Bihar bezieht, für weitere Forschungen als Grundmaterial dienen kann.

